

GERMANIYA FEDERAL RESPUBLIKASI JINOYAT PROTSESSUAL QONUNCHILIGINI TAHLIL QILGAN HOLDA, O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING QONUNCHILIGIGA TAKLIF ISHLAB CHIQISH

Farangiz Mamirova Davronboy qizi

*Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti "Xalqaro huquq"
fakultetining 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada Germaniya Federativ Respublikasining jinoyat protsessual qonunchiligi, xususan, Strafprozessordnung (StPO) normalari sudgacha bo'lgan tergov va sud bosqichlari misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida prokurorning markaziy o'rni, ayblovchi va oqlovchi dalillarni yig'ish majburiyati, gumon qilinuvchining himoya huquqlari, sud nazorati, qamoqqa olish tartibi, apellyatsiya va kassatsiya institutlari hamda qayta ko'rish mexanizmlarining o'ziga xos jihatlari o'rganilgan. Shuningdek, Germaniya tajribasi asosida O'zbekiston Respublikasining jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish bo'yicha bir qator takliflar ishlab chiqilgan. Xususan, tergov harakatlarini majburiy videoyozuvga olish, oqlovchi dalillarni yig'ish majburiyatini kuchaytirish, mediatsiya institutini rivojlantirish, elektron kuzatuv vositalarini joriy etish va sudning haqiqatni mustaqil aniqlash vakolatlarini kengaytirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda inson huquqlari himoyasini kuchaytirish hamda odil sudlov tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: jinoyat protsessi, Germaniya StPO, sudgacha tergov, prokuror nazorati, himoya huquqi, aybsizlik prezumpsiyasi, apellyatsiya, kassatsiya, mediatsiya, elektron braslet, inson huquqlari.

**АНАЛИЗ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
ФЕДЕРАТИВНОЙ РЕСПУБЛИКИ ГЕРМАНИЯ С РАЗРАБОТКОЙ
ПРЕДЛОЖЕНИЙ ДЛЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН**

Мамирова Фарангиз Давронбоевна

*Студентка 2го курса факультета Международного права Университета
мировой экономики и дипломатии*

Аннотация. В данной статье анализируется уголовно-процессуальное законодательство Федеративной Республики Германия, в частности нормы Strafprozessordnung (StPO), на примере досудебного расследования и судебных стадий процесса. В ходе исследования изучены особенности центральной роли прокуратуры, обязанности собирать как обвинительные, так и оправдательные доказательства, прав подозреваемого на защиту, судебного контроля, порядка заключения под стражу, институтов апелляции и кассации, а также механизмов пересмотра дел. Кроме того, на основе германского опыта разработаны

предложения по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан. В частности, рассмотрены вопросы обязательной видеофиксации следственных действий, усиления обязанности по сбору оправдательных доказательств, развития института медиации, внедрения электронных средств контроля и расширения полномочий суда по самостоятельному установлению истины. Результаты исследования направлены на укрепление защиты прав человека и совершенствование системы правосудия в Узбекистане.

Ключевые слова: уголовный процесс, StPO Германии, досудебное расследование, прокурорский надзор, право на защиту, презумпция невиновности, апелляция, кассация, медиация, электронный браслет, права человека.

ANALYSIS OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY WITH THE DEVELOPMENT OF PROPOSALS FOR THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Mamirova Farangiz Davronboevna

2nd year student of the International Law Faculty of the University of World Economy and Diplomacy

Abstract. *This article analyzes the criminal procedural legislation of the Federal Republic of Germany, particularly the provisions of the Strafprozessordnung (StPO), through the example of pre-trial investigation and judicial proceedings. The study examines the central role of the prosecutor, the obligation to collect both incriminating and exculpatory evidence, the protection rights of suspects, judicial supervision, detention procedures, the institutions of appeal and cassation, as well as mechanisms for reopening criminal cases. Furthermore, based on German experience, several proposals have been developed to improve the criminal procedural legislation of the Republic of Uzbekistan. In particular, the article discusses the mandatory video recording of investigative actions, strengthening the obligation to collect exculpatory evidence, developing mediation mechanisms, introducing electronic monitoring devices, and expanding the court's authority to independently establish the truth. The findings of the study contribute to strengthening human rights protection and improving the justice system in Uzbekistan.*

Keywords: *criminal procedure, German StPO, pre-trial investigation, prosecutorial supervision, right to defense, presumption of innocence, appeal, cassation, mediation, electronic bracelet, human rights.*

Bugungi globallashuv davrida jinoyatchilikka qarshi kurashish, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda odil sudlovni ta'minlash har bir davlatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarning jinoyat protsessual tizimini o'rganish va ularning samarali tajribalarini milliy qonunchilikka joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Germaniya Jinoyat-protsessual kodeksi – Strafprozessordnung – StPO 1877-yilda qabul qilingan bo‘lib, bugungi kunda ham Yevropadagi eng muvozanatli aralash - hybrid tizimlardan biri hisoblanadi. U inkvizitsion elementlar, ya‘ni sudning haqiqatni aniqlash majburiyati va adversarial elementlarni, xususan tomonlar tengligini birlashtiradi. Asosiy maqsad – haqiqatni qonuniy usullar bilan aniqlashdir.

Germaniya Federativ Respublikasi jinoyat protsessual tizimi demokratik prinsiplar, inson huquqlarining ustuvorligi, protsessual kafolatlarning mustahkamligi hamda sud mustaqilligi bilan ajralib turadi. Germaniyada jinoyat protsessi sudgacha bo‘lgan tergov bosqichi va sud muhokamasi bosqichidan iborat bo‘lib, har bir bosqich qat‘iy qonuniy tartib asosida amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda sud-huquq tizimini isloh qilish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu nuqtai nazardan Germaniya tajribasini o‘rganish va ayrim samarali mexanizmlarni milliy qonunchilikka tatbiq etish dolzarb masalalardan biridir.

StPO jarayoni quyidagi bosqichlarga bo‘ladi: tekshiruv bosqichi - Ermittlungsverfahren, oraliq bosqich - Zwischenverfahren, asosiy sud jarayoni - Hauptverhandlung va apellyatsiya - Rechtsmittelverfahren, ijro bosqichi - Vollstreckungsverfahren.

Mazkur ishda Germaniya jinoyat protsessual qonunchiligi sudgacha va sud bosqichlarida tahlil qilinadi hamda O‘zbekiston qonunchiligiga tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan takliflar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism

Germaniyada sudgacha bo‘lgan jinoyat protsessi

1. Prokurorning markaziy o‘rni

Ushbu bosqichda prokuratura organi yetakchi rol o‘ynaydi. §152 StPO da keltirilishicha - ommaviy ayblovni taqdim etish (sudga kiritish) huquqi prokuraturaga tegishlidir. Agar qonunda boshqacha tartib nazarda tutilgan bo‘lmasa, prokuratura barcha jinoiy javobgarlikka tortiladigan qilmishlar bo‘yicha, basharti yetarli faktik asoslar mavjud bo‘lsa, chora ko‘rishga (jinoiy ish qo‘zg‘atishga) majburdir⁸.

Politsiya esa prokuror topshirig‘i asosida faoliyat yuritadi va mustaqil ravishda ishni yakunlay olmaydi. Bu tizim tergov ustidan yagona nazoratni ta‘minlaydi hamda noqonuniy harakatlarning oldini oladi.

O‘zbekiston Respublikasida esa tergov organlari va surishtiruv organlari ko‘proq mustaqil faoliyat yuritadi. Natijada ayrim hollarda protsessual nazorat sustlashishi mumkin.

2. Prokurorning dalil to‘plash majburiyati

§160 StPO ushbu holatda juda muhim sanalib Germaniya tizimining eng demokratik jihatlaridan biri hisoblanadi, ya‘ni mazkur moddada:

⁸ Strafprozeßordnung – StPO - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006;~:text=Section%20152%0AIndicting,sufficient%20factual%20indications.

(1) Prokuratura jinoyat haqidagi xabar yoki boshqa yo'llar bilan sodir etilgan jinoyat haqida ma'lumot olishi bilan, davlat ayblovi e'lon qilinishi yoki qilinmasligini hal qilish uchun ish holatlarini tekshirishi (tergov qilishi) shart.

(2) Prokuratura ham ayblovchi, ham oqlovchi holatlarni aniqlashi hamda yo'qolishi xavfi bo'lgan dalillarning saqlanishini (olinishini) ta'minlashi shart.

(3) Prokuratura tomonidan o'tkaziladigan tergov harakatlari, qoida tariqasida, qilmishning huquqiy oqibatlarini (jazoni) belgilash uchun muhim bo'lgan holatlarni ham qamrab olishi lozim. Shu maqsadda prokuratura sudga ko'maklashish xizmati yordamidan foydalanishi mumkin.

(4) Agar federal qonunchilik yoki tegishli Yer (shtat) qonunchiligidagi maxsus qoidalar biror-bir chorani qo'llashga to'sqinlik qilsa, bunday chorani qo'llashga yo'l qo'yilmaydi⁹.

3. Prokurorning politsiya ustidan nazorati

StPO §161 moddasi prokurorning politsiyaga topshiriq berish vakolatini belgilaydi. Ushbu normaning muhim jihati shundaki, Germaniyada politsiya protsessual jihatdan prokurorga bo'ysunadi.

(1) 160-moddaning 1-3-qismlarida ko'rsatilgan maqsadlarda - haqiqatni aniqlash uchun, prokuratura barcha davlat organlaridan ma'lumot so'rashga hamda har qanday turdagi tergov harakatlarini shaxsan o'zi yoki politsiya organlari va xodimlari orqali amalga oshirishga haqli, basharti qonunda ularning vakolatlarini tartibga soluvchi boshqa maxsus qoidalar mavjud bo'lmasa. Politsiya organlari va xodimlari prokuraturaning so'rovi yoki buyrug'ini bajarishga majburdirlar va bunday hollarda barcha davlat organlaridan ma'lumot so'rash huquqiga ega bo'ladilar.

(2) Agar ushbu qonun hujjatida shaxsiy ma'lumotlar o'chirilishi shartligi aniq belgilangan bo'lsa, Federal ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi qonunning 58-moddasi 3-qismi qo'llanilmaydi.

(3) Agar ushbu qonun bo'yicha muayyan choralar faqat aniq bir jinoyatlar sodir etilganlikda gumon qilingandagina qo'llanilishi mumkin bo'lsa, boshqa bir qonun asosida olingan shaxsiy ma'lumotlardan jinoyat ishida dalil sifatida foydalanish uchun o'sha shaxsning roziligi talab qilinmaydi. Biroq, bu ma'lumotlar faqat ushbu qonun bo'yicha ham shunday chora qo'llashga ruxsat berilgan jinoyatlarni tergov qilish uchungina ishlatilishi mumkin. 100e-moddaning 6-qismi 3-bandi o'z kuchida qoladi.

(4) Politsiya to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq, yashirin tergov jarayonida shaxsiy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida texnik vositalar yordamida xususiy turar joylardan olingan shaxsiy ma'lumotlardan dalil sifatida foydalanishga faqat mutanosiblik prinsipini hisobga olgan holda yo'l qo'yiladi. Buning uchun buyruq bergan organ

⁹ Strafprozeßordnung – StPO - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006;~:text=Section%20160%0AObligation,an%20obstacle%20thereto.

joylashgan hududdagi uchastka sudi (162-modda 1-qismi) ushbu choraning qonuniyligini tasdiqlashi shart; kechiktirib bo'lmaydigan holatlarda sud qarori darhol olinishi lozim¹⁰.

4. Politsiyaning dastlabki harakatlari

StPO §163 moddasi politsiyaning vakolatlarini belgilaydi. Ya'ni:

(1) Politsiya organlari va xodimlari jinoyatlarni tergov qilishlari hamda ish holatlari yashirilishining oldini olish uchun kechiktirib bo'lmaydigan barcha choralarni ko'rishlari shart. Shu maqsadda, agar ularning vakolatlarini tartibga soluvchi boshqa maxsus qonun qoidalari bo'lmasa, ular barcha davlat organlaridan ma'lumot so'rashga, kechiktirib bo'lmaydigan hollarda esa ma'lumot berishni talab qilishga hamda har qanday turdagi tergov harakatlarini o'tkazishga vakolatlidir.

(2) Politsiya organlari va xodimlari o'z bayonnomalarini (hujjatlarini) kechiktirmasdan prokuraturaga yuboradilar. Agar sud tergov harakatini zudlik bilan o'tkazish zarur bo'lsa, hujjatlarni to'g'ridan-to'g'ri uchastka sudiga yuborish mumkin.

(3) Guvohlar prokuratura topshirig'iga binoan chaqirilgan bo'lsa, prokuratura tergovchilari huzuriga kelishga va ish bo'yicha ko'rsatma berishga majburdirlar. Agar boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, Kodeksning 1-kitob 6-qismi qoidalari tegishli ravishda qo'llaniladi. Guvohlarni qasam ichirgan holda so'roq qilish huquqi faqat sudga tegishlidir.

(4) Prokuratura quyidagilarni hal qiladi:

1. Biror shaxs guvoh maqomiga egami yoki uning ko'rsatma berishdan bosh tortish huquqi bormi (agar bu masalada shubha tug'ilsa);
2. Shaxsga (68-modda 3-qismiga binoan) o'zining shaxsiy ma'lumotlarini ochiqalmaslikka ruxsat berish-bermaslik;
3. Guvohga advokat (himoyachi) tayinlash;
4. Guvoh asossiz ravishda kelmagan yoki ko'rsatma berishdan bosh tortgan taqdirda unga nisbatan majburlov choralarni qo'llash; bunda qamoq jazosini faqat vakolatli sud belgilashga haqli. Boshqa barcha hollarda so'roq o'tkazayotgan shaxs zarur qarorlarni qabul qiladi.

(5) Politsiya xodimlarining yoki prokuraturaning (yuqoridagi 4-qism 3 va 4-bandlardagi) qarorlari ustidan vakolatli sudga shikoyat qilinishi mumkin. Sudning ushbu qarorlari ustidan qayta shikoyat qilib bo'lmaydi.

(6) Ekspertlarga tushuntirish berishda hamda ayrim tibbiy ko'riklarda (81c-modda) guvohlarni so'roq qilishga oid qoidalar (huquqlarini tushuntirish) politsiya xodimlari uchun ham tegishli ravishda amal qiladi.

(7) Sud qurilishi to'g'risidagi qonunning 185-moddasi (tarjimon xizmatidan foydalanish va h.k.) o'xshash tarzda qo'llaniladi¹¹.

¹⁰ Strafprozeßordnung – StPO - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006;~:text=Section%20161%0APublic,sought%20without%20delay.

5. Sukut saqlash huquqi

StPO §136 moddasi gumonlanuvchining asosiy huquqlarini belgilaydi:

(1) So‘roq boshlanishida ayblanuvchiga qanday jinoyatda ayblanayotgani va tegishli jinoyat qonunchiligi normalari tushuntirilishi kerak. Ayblanuvchiga u ayblovga nisbatan javob berish yoki ko‘rsatma berishdan bosh tortish huquqiga egaligi, shuningdek, istalgan bosqichda (hatto so‘roq boshlanishidan oldin ham) o‘zi tanlagan himoyachi (advokat) bilan maslahatlashish huquqi borligi uqtirilishi shart. Agar ayblanuvchi advokat bilan maslahatlashishni istasa, unga advokat bilan bog‘lanishni osonlashtiruvchi ma‘lumotlar, jumladan, mavjud shoshilinch yuridik yordam xizmatlari haqida ma‘lumot berilishi lozim.

Shuningdek, ayblanuvchiga quyidagilar tushuntiriladi:

- O‘z himoyasi uchun dalillar to‘plashni talab qilish huquqi;
- Muayyan shartlar ostida davlat hisobidan advokat tayinlanishini so‘rash huquqi (bunda keyinchalik sud xarajatlarini to‘lash majburiyati ham eslatiladi);
- Yozma ravishda ko‘rsatma berish imkoniyati;
- Jabrlanuvchi bilan yarashuv (mediatsiya) jarayoni imkoniyati.

(2) So‘roq jarayoni ayblanuvchiga o‘ziga nisbatan shubhalarni rad etish va o‘z foydasiga xizmat qiladigan faktlarni keltirish imkoniyatini berishi kerak.

(3) Ayblanuvchini so‘roq qilishda uning shaxsiy sharoitlarini (yashash tarzi, oilaviy ahvoli va h.k.) aniqlashga ham e‘tibor qaratilishi lozim.

(4) So‘roq jarayoni video va audio yozuvga olinishi mumkin. Quyidagi hollarda yozib olish shart:

1. Ish qasddan odam o‘ldirish jinoyati bilan bog‘liq bo‘lsa (agar favqulodda vaziyat yoki texnik to‘siqlar bo‘lmasa);
2. Ruhiy salohiyati cheklangan yoki og‘ir ruhiy nuqsoni bor shaxslarning manfaatlarini yaxshiroq himoya qilish zarur bo‘lsa.

(5) 58b-modda (bayonnoma tuzish tartibi) tegishli ravishda qo‘llaniladi¹².

6. Aybsizlik prezumpsiyasi va himoya huquqi

Germaniya qonunchiligida shaxsning himoya huquqiga katta e‘tibor qaratiladi. §137 StPO ga muvofiq, Ayblanuvchi ish yurituvining istalgan bosqichida himoyachi yordamidan foydalanishga haqli. Himoyachilar soni uch nafardan oshmasligi kerak. Agar ayblanuvchining qonuniy vakili bo‘lsa, u ham mustaqil ravishda himoyachi

¹¹ Strafprozeßordnung – StPO - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006:~:text=Section%20163%0ARole,Act%20applies%20analogously.

¹² Strafprozeßordnung – StPO - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006:~:text=Section%20136%0AExamination,table%20of%20contents

jalb etishi mumkin. Bunday holda ham birinchi qismning ikkinchi jumlasini (ya'ni uch nafardan oshmaslik qoidasi) amal qiladi¹³.

Shuningdek, gumon qilinuvchiga sukut saqlash huquqi tushuntiriladi va u o'ziga qarshi ko'rsatma berishga majbur qilinmaydi. Bu normalar inson huquqlarini himoya qilishning muhim kafolatidir. O'zbekistonda ham advokat ishtiroki mavjud bo'lsa-da, amaliyotda ayrim hollarda himoyachining tergovdagi faolligi cheklanib qolmoqda.

7. Qamoqqa olish tartibi

Germaniyada shaxsni qamoqqa olish faqat sud qarori asosida amalga oshiriladi. Qamoq ehtiyot chorasi sifatida faqat zarurat mavjud bo'lganda qo'llanadi. §137 StPO ga ko'ra qamoqqa olish asoslari quyidagicha:

(1) Ayblanuvchiga nisbatan ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olish, agar u jinoyat sodir etganlikda kuchli gumon qilinsa va hibsga olish uchun asoslar mavjud bo'lsa, buyurilishi mumkin. Agar bu chora ishning ahamiyatiga yoki tayinlanishi kutilayotgan jazoga yoki tuzatish va profilaktika chorasiga nomutanosib (noto'g'ri darajada og'ir) bo'lsa, uni qo'llash mumkin emas.

(2) Hibsga olish asosi, agar muayyan faktlarga asoslanib quyidagilar aniqlansa, mavjud deb hisoblanadi:

1. Ayblanuvchining qochib ketganligi yoki yashiringanligi aniqlangan bo'lsa;
2. Alohida holatning vaziyatlarini hisobga olgan holda, ayblanuvchining jinoiy javobgarlikdan qochish xavfi bo'lsa (qochish xavfi);
3. Ayblanuvchining xulq-atvori quyidagilarni amalga oshirishi haqida kuchli gumon uyg'otsa:
 - a) dalillarni yo'q qilish, o'zgartirish, olib tashlash, yashirish yoki soxtalashtirish;
 - b) boshqa ayblanuvchilarga, guvohlarga yoki ekspertlarga noqonuniy ta'sir ko'rsatish; yoki
 - c) boshqa shaxslarni shunday qilishga undash; va agar shuning natijasida haqiqatni aniqlash qiyinlashishi xavfi mavjud bo'lsa (dalillarni yo'q qilish/soxtalashtirish xavfi).

(3) Shuningdek, ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olish quyidagi holatlarda ham buyurilishi mumkin: agar shaxs Xalqaro jinoyat kodeksining 6-moddasi 1-bandi 1-kichik bandi yoki 13-moddasi 1-bandi, yoki Jinoyat kodeksining 129a-moddasi 1 yoki 2-qismlari, 176c, 176d, 211 (qotillik), 212, 226, 306b yoki 306c-moddalari bo'yicha og'ir jinoyatlarni sodir etganlikda kuchli gumon qilinsa, hatto yuqoridagi 2-qismda ko'rsatilgan hibsga olish asoslari mavjud bo'lmasa ham, ushbu chora qo'llanilishi mumkin¹⁴.

Sudgacha bo'lgan bosqich yuzasidan xulosali tahlil

¹³ Strafprozeßordnung – StPO - https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006:~:text=Section%20137%0AAccused%E2%80%99s,2%20applies%20accordingly.

¹⁴ Strafprozeßordnung – StPO - [https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006:~:text=Section%20112%0AConditions,to%20subsection%20\(2\).](https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html?utm_source=chatgpt.com#p1006:~:text=Section%20112%0AConditions,to%20subsection%20(2).)

Germaniya Federativ Respublikasining sudgacha bo'lgan jinoyat protsessi tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu tizimning asosiy maqsadi jinoyatni fosh etish bilan bir qatorda inson huquq va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan. Germaniya modelining eng muhim jihatlaridan biri - prokuraturaning markaziy o'rni hisoblanadi. Prokuror tergov ustidan to'liq protsessual nazoratni amalga oshiradi, politsiya esa asosan uning topshiriqlari asosida faoliyat yuritadi. Bu esa tergovning tartibli, markazlashgan va qonuniy olib borilishini ta'minlaydi.

Mazkur tizimning yana bir e'tiborga molik jihati shundaki, prokuratura faqat ayblovni isbotlash bilan cheklanmaydi, balki ayblanuvchini oqlovchi holatlarni ham aniqlashga majbur hisoblanadi. Bu esa obyektiv haqiqatni aniqlashga xizmat qiladi va protsessning adolatlilikini oshiradi.

Germaniya jinoyat protsessida gumon qilinuvchi shaxsning huquqlari keng himoya qilinadi. Xususan, unga sukut saqlash huquqi, advokat bilan uchrashish imkoniyati va o'ziga qarshi ko'rsatma bermaslik huquqi tushuntiriladi. Ayrim holatlarda so'roq jarayonining audio va video qayd etilishi esa noqonuniy bosim va qiynoqlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Shuningdek, qamoqqa olish chorasi faqat zarurat mavjud bo'lganda va sud nazorati asosida qo'llanishi Germaniya tizimining insonparvarlik tamoyiliga asoslanganini ko'rsatadi. Shaxsning erkinligini cheklash masalasida mutanosiblik prinsipiga alohida e'tibor qaratiladi.

Umuman olganda, Germaniyaning sudgacha bo'lgan jinoyat protsessi qonuniylik, inson huquqlarining ustuvorligi, kuchli prokuror nazorati hamda himoya huquqining keng kafolatlanishi bilan ajralib turadi. Mazkur tajribalar O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini yanada takomillashtirish va protsessual kafolatlarni kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Germaniyada sudan keying jarayon

Germaniya Strafprozessordnung - StPO da sud jarayonining bosqichlari bir-birini to'ldiruvchi va muvozanatli tizimni yaratadi. Bu tizim inkvizitsion va adversarial elementlarni birlashtirgan holda, haqiqatni aniqlashni hamda tomonlar tengligi va inson huquqlarini himoya qilishni ta'minlaydi.

Birinchi instansiya sud jarayoni – Hauptverhandlung, jinoyat ishini birinchi marta to'liq va har tomonlama ko'rib chiqadigan asosiy bosqich hisoblanadi. Jarayon ochiq, og'zaki va bevosita dalillarni tekshirish tamoyillariga asoslanadi. Sud nafaqat tomonlar taqdim etgan dalillarni baholaydi, balki o'zi mustaqil ravishda haqiqatni aniqlashga majbur (§244(2) StPO). Sud raisi jarayonni boshqaradi, prokuratura va himoyachi esa faol ishtirok etib, dalillarni taqdim etadi va guvohlarni so'roq qiladi. Bu bosqichda yangi dalillar erkin keltirilishi mumkin.

Apellyatsiya - Berufung, Germaniya jinoyat protsessining eng muhim institutlaridan biri bo'lib, fakt va huquq masalalarini to'liq qayta ko'rib chiqish - de novo imkonini beradi. §312 StPO ga ko'ra, Berufung jinoyat sudyalari va lay-judges sudlarining hukmlariga qarshi beriladi. §314 StPO da belgilanganidek, apellyatsiya hukm e'lon

qilingandan keyin bir hafta muddat ichida birinchi instansiya sudiga taqdim etilishi kerak. §317 StPO ga muvofiq, asoslantirish uchun yana bir hafta muddat beriladi.

Apellyatsiya sudida jarayon deyarli yangidan o'tkaziladi. §323 StPO ga ko'ra, yangi dalillar keltirish, oldingi guvohlarni qayta so'roq qilish va yangi guvohlarni chaqirish mumkin. §327 StPO da ko'rsatilishicha, sud faqat shikoyat qilingan qismni ko'rib chiqadi. Agar apellyatsiya qoniqarli deb topilsa, §328 StPO ga asosan sud oldingi hukmni bekor qilib, o'zi yangi hukm chiqarishi mumkin. Muhim jihati shundaki, §331 StPO ga ko'ra, agar faqat ayblanuvchi yoki uning vakili apellyatsiya bergan bo'lsa, uning holatini yomonlashtirish taqiqlanadi.

Kassatsiya – Revision, faqat huquqiy masalalar bo'yicha nazorat instansiyasi hisoblanadi. §333 StPO ga muvofiq, Revision jinoyat bo'linmalari, lay-judges sudlari va yuqori sudlarning birinchi instansiya hukmlariga qarshi beriladi. §337 StPO da belgilanganidek, Revision faqat qonunning buzilishi, material yoki protsessual huquq normalarining noto'g'ri qo'llanilishi asosida mumkin. §338 StPO esa Mutlaq asoslarni sanab o'tadi, masalan, sud tarkibining noto'g'ri shakllantirilishi, himoya huquqining cheklanishi, jarayon ochiqligining buzilishi va hukmda asoslantirishning yo'qligi kabi holatlar.

Kassatsiya muddati §341 StPO ga ko'ra bir hafta, asoslantirish muddati esa §345 StPO ga muvofiq odatda bir oy, ba'zan uzaytiriladi. Bu bosqichda yangi faktlar va dalillar ko'rib chiqilmaydi, faqat qonun to'g'ri qo'llanganligi tekshiriladi. Agar buzilish aniqlansa, §353 va §354 StPO ga asosan hukm bekor qilinadi va ish ko'pincha pastki sudga qaytariladi.

Taftish - Wiederaufnahme des Verfahrens - hukm qonuniy kuchga kirgandan keyin ham ishni qayta ochishning favqulodda mexanizmi hisoblanadi. §359 StPO ga ko'ra, ayblanuvchi foydasiga qayta ochish quyidagi asoslarda amalga oshiriladi: soxta hujjatlar ishlatilgani, guvoh yoki ekspertning yolg'on ko'rsatuvi, sudyaning xizmat vazifasini buzishi, yangi faktlar yoki dalillar paydo bo'lishi, shuningdek Yevropa Inson Huquqlari Sudining buzilish haqidagi qarori. §361 StPO ga muvofiq, hatto jazo to'liq o'tab bo'lingan yoki ayblanuvchi vafot etgan taqdirda ham taftish mumkin. §362 StPO esa ayblanuvchiga qarshi qayta ochishni juda cheklangan holatlar (og'ir jinoyatlar) uchun nazarda tutadi.

Germaniya StPO da birinchi instansiya haqiqatni chuqur aniqlashga, Berufung faktlarni to'liq qayta baholashga, Revision huquqiy bir xillikni ta'minlashga, Wiederaufnahme esa yakuniy adolatni kafolatlashga xizmat qiladi. Ushbu bosqichlar o'zaro bog'liq va muvozanatli tizim yaratadi.

Germaniya tajribasi asosida O'zbekiston qonunchiligiga kiritilishi mumkin bo'lgan takliflar

1. So'roq jarayonining majburiy audio va videoda qayd etilishi

Germaniya jinoyat protsessida ayrim toifadagi ishlar bo'yicha so'roq jarayonini audio va video qayd etish majburiy hisoblanadi. Ayniqsa og'ir jinoyatlar yoki ruhiy holati zaif shaxslar ishtirokidagi tergov harakatlarida bu muhim protsessual kafolat sifatida qo'llaniladi.

O'zbekistonda videoyozuv amaliyoti mavjud bo'lsa-da, u barcha holatlarda majburiy emas va ayrim tergov harakatlari hali ham faqat bayonnoma asosida rasmiylashtiriladi. Shu sababli Germaniya tajribasi asosida barcha so'roq va asosiy tergov harakatlarini majburiy videoyozuv orqali rasmiylashtirish tizimini joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bu taklif orqali qiynoq va noqonuniy bosimlarning oldi olinadi; tergov harakatlari ustidan shaffof nazorat kuchaytiriladi; sudda dalillarni tekshirishni osonlashtiradi; tergovchi va gumon qilinuvchini birdek himoya qilinadi. Natijada inson huquqlarini himoya qilish darajasi oshadi hamda protsessual nizolar kamayadi.

2. “Ayblovchi va oqlovchi dalillarni birdek yig'ish majburiyati”ni aniq mustahkamlash

Germaniya tizimining eng muhim jihatlaridan biri shundaki, prokuratura faqat ayblovni isbotlash bilan shug'ullanmaydi, balki ayblanuvchini oqlovchi dalillarni ham faol ravishda yig'ishga majbur hisoblanadi.

O'zbekistonda amaliyotda tergov asosan ayblovni tasdiqlashga yo'naltirilgan holatlar uchrab turadi. Shu sababli Jinoyat-protsessual kodeksida tergov organlari va prokurorning oqlovchi dalillarni yig'ish majburiyatini Germaniya modelidagidek alohida va qat'iy norma sifatida mustahkamlash zarur.

Bunday yondashuv biryoqlama tergovlarning oldini oladi; begunoh shaxslarni javobgarlikka tortilish xavfini kamaytiradi; sudning obyektiv qaror chiqarishiga yordam beradi. Mazkur mexanizm odil sudlov prinsipining kuchayishiga xizmat qiladi.

3. “Holatni yomonlashtirmaslik” prinsipini yanada keng qo'llash

Germaniya apellyatsiya tizimida muhim prinsiplardan biri - agar faqat ayblanuvchi shikoyat bergan bo'lsa, uning holatini og'irlashtirish mumkin emasligidir. Bu ayblanuvchini o'z huquqlaridan foydalanishdan qo'rqmaslikka undaydi.

O'zbekistonda ham bu prinsip ayrim shakllarda mavjud, biroq uni yanada aniqroq va kengroq qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ayniqsa apellyatsiya instansiyasida - jazoni og'irlashtirish chegaralarini qat'iy belgilash; faqat himoya tomoni murojaat qilgan hollarda ayblanuvchi holatini yomonlashtirmaslikni mustahkamlash zarur.

Bu shaxsning himoya huquqini kuchaytiradi; adolatli sudlovga bo'lgan ishonchni oshiradi; sud xatolarini qayta ko'rib chiqishga to'sqinlik qiluvchi qo'rquvni kamaytiradi.

4. Hukm qonuniy kuchga kirgandan keyin ishni qayta ochish imkoniyatlarini kengaytirish

Germaniyada yangi dalillar, soxta ko'rsatmalar yoki inson huquqlari buzilgani aniqlansa, ishni qayta ochish mexanizmi keng qo'llaniladi. Hatto ayrim hollarda jazo o'tab bo'linganidan keyin ham ish qayta ko'rib chiqilishi mumkin.

O'zbekistonda esa bunday mexanizmlar nisbatan murakkab va cheklangan hisoblanadi. Shu sababli yangi dalillar paydo bo'lsa ishni qayta ko'rish tartibini soddalashtirish; noqonuniy hukmlar bo'yicha reabilitatsiya imkoniyatlarini kengaytirish; inson huquqlari buzilgan holatlarda favqulodda qayta ko'rish institutini kuchaytirish zarur.

Bu sud xatolarini bartaraf etishga yordam beradi; adolat prinsipini mustahkamlaydi; fuqarolarning sud tizimiga ishonchini oshiradi.

5. Sudning “haqiqatni mustaqil aniqlash majburiyati”ni kuchaytirish

Germaniya sud tizimida sud faqat tomonlar taqdim qilgan dalillar bilan cheklanmaydi, balki haqiqatni mustaqil aniqlash uchun qo‘shimcha dalillar talab qilishi mumkin.

O‘zbekistonda esa ayrim hollarda sud ko‘proq tergov materiallariga tayanib qolmoqda. Shu sababli Germaniya tajribasi asosida sudning qo‘shimcha ekspertiza tayinlash; yangi guvohlarni chaqirish; yetishmayotgan dalillarni talab qilish vakolatlarini faolroq qo‘llash zarur.

Bu sudning mustaqilligini oshiradi; noto‘g‘ri hukmlar ehtimolini kamaytiradi; haqiqatni to‘liq aniqlashga xizmat qiladi.

6. Mediatsiya va yarashuv institutini jinoyat protsessida kengaytirish

Germaniyada ayrim jinoyatlar bo‘yicha jabrlanuvchi va ayblanuvchi o‘rtasida mediatsiya qo‘llanilishi mumkin. Bu jazolashdan ko‘ra nizoni tiklovchi usulda hal qilishga qaratilgan.

O‘zbekistonda yarashuv instituti mavjud bo‘lsa-da, mediatsiya mexanizmi jinoyat protsessida yetarlicha rivojlanmagan. Shu sababli professional mediatorlar institutini rivojlantirish; ayrim yengil va o‘rta og‘irlikdagi jinoyatlarda mediatsiyani majburiy bosqich sifatida joriy etish mumkin.

Bu sudlar yuklamasini kamaytiradi; jabrlanuvchining manfaatlarini yaxshiroq tiklaydi; jamiyatda ijtimoiy yarashuvni kuchaytiradi.

7. Elektron kuzatuv vositalari tizimini keng joriy etish

Germaniya jinoyat protsessual amaliyotida qamoqqa olish chorasi faqat eng zarur hollarda qo‘llanadi. Shaxsning jamiyat uchun yuqori xavf tug‘dirmaydigan holatlarida esa nazoratning muqobil shakllaridan foydalaniladi. Shunday mexanizmlardan biri elektron kuzatuv vositalari, ya‘ni elektron braslet tizimi hisoblanadi.

O‘zbekistonda ehtiyot chorasi sifatida asosan qamoq va uy qamog‘i qo‘llaniladi. Shu sababli Germaniya tajribasi asosida elektron braslet tizimini kengroq joriy etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu tizim orqali shaxsning joylashuvi masofadan nazorat qilinadi va u belgilangan hududni tark etsa, tegishli organlarga avtomatik signal yuboriladi.

Mazkur tizim tergov hibsonalaridagi ortiqcha yuklamani kamaytiradi; davlat xarajatlarini qisqartiradi; shaxsning jamiyatdan to‘liq ajralib qolishining oldini oladi; uning o‘qishi, ishlashi va oilaviy hayotini qisman saqlab qolishga imkon beradi.

Shuningdek, elektron kuzatuv insonparvarlik prinsipiga mos bo‘lib, inson huquqlarini himoya qilishning zamonaviy shakllaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa birinchi marta jinoyat sodir etgan yoki og‘ir bo‘lmagan jinoyatlarda ushbu tizimni qo‘llash samarali natija berishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Germaniya Federativ Respublikasining jinoyat protsessual qonunchiligi inson huquqlari ustuvorligi, protsessual kafolatlarning mustahkamligi va sud nazoratining samaradorligi bilan ajralib turadi. Ushbu tizimda prokurorning markaziy o‘rni, ayblovchi va oqlovchi dalillarni birdek yig‘ish majburiyati, gumon qilinuvchining

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

himoya huquqlarining keng ta'minlanishi hamda qamoqqa olish choralarining faqat zarurat asosida qo'llanilishi odil sudlovning muhim kafolatlari hisoblanadi. Shuningdek, apellyatsiya, kassatsiya va qayta ko'rish institutlarining mukammal tartibga solingani sud xatolarini kamaytirish va adolatni tiklash imkonini beradi.

Tadqiqot davomida Germaniya tajribasi asosida O'zbekiston Respublikasining jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirishga qaratilgan bir qator takliflar ishlab chiqildi. Jumladan, tergov harakatlarini majburiy audio-video qayd etish, oqlovchi dalillarni yig'ish majburiyatini kuchaytirish, mediatsiya institutini rivojlantirish, elektron kuzatuv vositalarini keng joriy etish hamda sudning haqiqatni mustaqil aniqlash vakolatlarini kengaytirish kabi mexanizmlar protsessual adolatni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur taklif va g'oyalarning amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish darajasini oshirish, sud-huquq tizimining shaffofligi va samaradorligini ta'minlash hamda odil sudlov prinsiplarini yanada kuchaytirishga yordam beradi.

